

ТРАНСФОРМАЦІЯ МЕРЕЖЕВИХ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ФОРМ У ЦИФРОВУ ЕПОХУ

На початку XXI століття економічна наука зіткнулася з фундаментальними змінами у формах організації бізнесу, що зумовлено розвитком цифрових технологій та мережових взаємодій. Традиційні ієрархічні та ринкові моделі управління поступово доповнюються мережевими структурами, у яких координація здійснюється на основі довіри, репутації та соціальних норм. Такі трансформації зумовили формування нових теоретичних підходів від концепцій мережевого врядування до моделей відкритих інновацій і цифрових екосистем. Дослідження цих процесів має важливе значення для розуміння сучасної економіки, у якій межі між організаціями стають дедалі прозорішими, а конкурентоспроможність визначається ефективністю мережових зв'язків.

Мережеве врядування використовується для позначення способу координації в мережових структурах, який спирається не на командну ієрархію і не на анонімний ринок, а на соціальні механізми, такі як довіра, норми, репутація. Дослідники Кендас Джонс, Віл'ям Хестерлі і Стефен Боргатті запропонували «загальну теорію мережевого врядування», де визначили, за яких умов мережа ефективніша, ніж ринок чи ієрархія [4]. В дослідженні доведено, що мережа як форма управління має переваги, коли транзакції між сторонами відбуваються часто, в умовах невизначеності і складності, та вимагають специфічних інвестицій, тобто коли потрібна гнучкість і адаптація [4]. За таких умов ринок гірше працює через високі транзакційні витрати та ризик опортунізму, а ієрархія теж не є оптимальною формою організації, оскільки є бюрократичною і складно адаптовується. Натомість мережа, структурно «вбудовуючи» транзакції у довгострокові відносини, дозволяє учасникам координувати дії через взаємні коригування і застосовувати соціальні санкції проти опортунізму.

Учасники мережі формують «закриту спільноту» з високим рівнем довіри та обміну інформацією. К. Джонс, В. Хестерлі і С. Боргатті визначають роль таких соціальних механізмів, як «обмежена обмінність» (exclusive exchange), що означає умови, коли учасники хочуть мати справу один з одним, а не виходити назовні [4]. В такому середовищі погана репутація стає відомою всій мережі і призводить до виключення винного, а також мережа виробляє свої неформальні нормативні правила [4]. На практиці іноді є лідер мережі, але він більшою мірою виконує роль координатора, ніж автократа, а його влада тримається на довірі та взаємній вигоді. Концепція мережевого врядування важлива для розуміння сучасних досліджень з теорії мережових організацій.

Мережа – це не хаос, а третя форма організації, зі своєю логікою, яка відмінна від ринку та бюрократії [6]. Мережі можуть саморегулюватися і бути стабільними, навіть якщо юридично учасники незалежні. Застосування ідей мережевого врядування видно і в приватному секторі, і в публічному. Концепція «публічно-приватних партнерських мереж» при наданні суспільних послуг, де різні актори (уряд, бізнес, громади) разом розробляють політику та впроваджують її. В. Повел аналізує моделі управління мережами: через лідера-«вузол», через спільну координаційну команду тощо. Отже, у сучасній теорії термін «мережеве врядування» закріпився як загальний для випадків, де відсутня формальна єдина ієрархія, але є упорядкована координація на основі угод, норм і довіри.

Сучасний менеджмент інновацій оперує поняттям «відкриті інновації» [6], яке полягає у тому, що компанія не замкнена, а активно співпрацює із зовнішніми партнерами, першочергово стартапами, університетами та кінцевими користувачами у розробці нових продуктів. Досить часто, при характеристиці взаємодії сучасних підприємств з зовнішніми стейкхолдерами використовують поняття «екосистема», підкреслюючи мережевий характер сучасних інноваційних процесів. Під поняттям екосистема варто розуміти мережу різноманітних учасників, які взаємодоповнюють один одного. Наприклад, навколо великих ІТ-компаній («Meta», «Apple») існують екосистеми з сотень дрібніших фірм-розробників застосунків та алгоритмів, постачальників комплектуючих, сервісних провайдерів. Всі вони спільно творять цінність і розвивають технологію. Теорія екосистем має спільні характеристики з теорією кластерів, але акцентує саме на функціональних ролях – хто ядро, хто периферія. Поняття екосистеми популяризувалося в 2010-х роках і нині активно використовується для опису мережових платформних бізнес-моделей.

Окремо слід відзначити феномен цифрової економіки, що розвинувся в 2000–2020-х роках. Інтернет-платформи є по суті мережевими організаціями нового типу. Наприклад, «Uber» – це платформа, що зв'язує водіїв і пасажирів у децентралізовану мережу транспортних послуг; «Airbnb» – мережа власників житла і орендарів, з'єднаних через цифровий сервіс. Такі компанії не володіють більшістю ресурсів, вони виступають

посередниками-координаторами великої мережі розпорошених учасників. В теорії організацій це створює нові питання: як управляти якістю і довірою в таких масштабних мережах з великою кількістю акторів? Відповідь знову ж таки лежить у сфері репутаційних механізмів і алгоритмів, які фактично замінюють менеджерів. Наприклад, «Uber» встановлює рейтинги водіям і пасажирам. Рейтинг формує систему довіри, що дисциплінує учасників і стимулює належну поведінку, аналогічно до соціального контролю в менших мережах [5]. Також платформи використовують мережеві ефекти – чим більше учасників, тим цінніша мережа для кожного [5]. Такі організаційні зв'язки створюють позитивний цикл зростання, але й монополізацію, оскільки великі платформи поглинають дрібні.

В цілому, цифрова революція посилила мережевий характер економіки, де будь-яка компанія може з'єднатися з будь-якою через інтернет, утворивши віртуальну мережу. Варто зазначити, що ще наприкінці 80-х з'являлись концепції електронних ринків та електронних ієрархій [1], які передбачали, що ІКТ знизять транзакційні витрати і посилять роль ринкових (мережевих) форм проти ієрархій. Сьогодні це справді сталося в багатьох галузях. Аутсорсинг, фрілансери, краудсорсинг є прикладами, як технологія дозволила функціонувати мережам там, де раніше доводилося створювати фірму.

Отже, сучасний стан теорії мережевих організацій є синтезом кількох галузей науки. Є мережева аналітика, представлена математичною теорією графів та соціометрією, що надає інструменти кількісно вимірювати структуру мереж. Далі, теорія соціального капіталу, яка акцентує вигоди, що виникають з мереж довіри і взаємності у спільнотах [3]. Зрештою, теорія «балансування» та динаміки мереж про те, що актор, який з'єднує дві не пов'язані між собою мережі, отримує інформаційну вигоду [2].

Бухгалтерський аспект функціонування мережевих організацій полягає у забезпеченні прозорості, довіри та координації між численними учасниками мережі, які юридично залишаються незалежними. У таких структурах облік виконує не лише інформаційну, а й комунікаційну функцію. Фактично бухгалтерський облік стає засобом узгодження інтересів і механізмом підтримки репутаційної відповідальності. Облікові дані виступають спільною мовою взаємодії між партнерами мережі, формуючи основу для прийняття рішень, розподілу результатів спільної діяльності та оцінки внеску кожного учасника.

У цифрових системах, де значна частина операцій здійснюється через платформи, бухгалтерський облік інтегрується з аналітичними системами, що дозволяє в реальному часі відслідковувати фінансові потоки, взаєморозрахунки та ризики. Таким чином, бухгалтерський облік стає елементом мережевого врядування — інструментом саморегуляції, контролю довіри й узгодження дій акторів, що забезпечує стабільність і розвиток мережевих форм бізнесу.

Мережеві організації сьогодні охоплюють широкий діапазон явищ – від невеликих кластерів до глобальних платформ, від приватних консорціумів до публічних мереж. Теорія зосереджується на пошуку оптимальних моделей управління такими мережами. Проблематика досліджень зосереджена на вирішенні питань як координувати інноваційну мережу, щоб усі учасники отримали вигоду, або як запобігти розпаду мережі через опортунізм. Сучасна теорія визнає цю складність і намагається її картографувати.

Отже, розвиток теорій мережевих організацій привів до переосмислення того, що таке компанія і що таке ринок. Зараз говорять не просто «компанія проти ринку», а про «мережеву економіку» в цілому, де межі організацій стають прозорими, а конкурентна боротьба відбувається між цілими мережевими екосистемами.

Наукові дослідження мережевих організацій тривають. Новими викликами є вимірювання стійкості мережі у кризових ситуаціях (пандемії, війни), наприклад, як ланцюги постачань перебудовуються мережево; використання штучного інтелекту в управлінні мережами; поєднання конкуренції і кооперації у межах платформ. Але історичний огляд, демонструє, що сучасна теорія організацій ґрунтується на багатій традиції економічних, соціологічних та управлінських вчень. Кожна історична епоха додає свій шар до розуміння того, як люди і структури об'єднуються для спільної діяльності. Концепція мережевої організації є результатом цього розвитку, і наразі вона є однією з ключових парадигм для пояснення взаємопов'язаного світу.

Узагальнюючи, можна зазначити, що розвиток теорій мережевих організацій відображає перехід від ієрархічних і ринкових структур до гнучких систем взаємодії, заснованих на довірі, нормах та репутаційних механізмах. Мережеве врядування стало ключовою формою координації у цифровій економіці, де платформи, екосистеми та відкриті інновації визначають нові принципи створення вартості. Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленні аналізу ролі обліково-аналітичних систем у мережевих структурах, зокрема щодо формування довіри, забезпечення прозорості та оцінювання ефективності взаємодії між учасниками мережевих екосистем.

Список використаних джерел:

1. Bakos, J. Y., & Malone, T. W. *Electronic markets and electronic hierarchies: Effects of information technology on market structure and corporate strategies*. *Communications of the ACM*. 1987. Vol. 30(6). pp. 295–304.
2. Burt R.S. Structural Holes: The Social Structure of Competition. Harvard University Press. 1992. P.323. URL: <http://www.jstor.org/stable/j.ctv1kz4h78>
3. Coleman J. S. Social Capital in the Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology*. 1988. Vol. 94(1). P. 95–S120. <http://www.jstor.org/stable/2780243>.
4. Jones C., Hesterly W. S., Borgatti, S. P. A General Theory of Network Governance: Exchange Conditions and Social Mechanisms. *The Academy of Management Review*. 1997. Vol. 22(4). pp. 911–945. <https://doi.org/10.2307/259249>
5. Moazed A., Johnson N. *Modern Monopolies: What It Takes to Dominate the 21st-Century Economy*. First edition. New York. N.Y.: St. Martin's Press. 2016. 256 p.
6. Powell W. M. Neither Market nor Hierarchy; Network Forms of Organization. In B. M. Staw, & L. L. Cummings (Eds.). *Research in Organizational Behavior*. 1997. Vol. 12. pp. 295-336